

- csaphatják be magukat és fenntartójukat tényleges működési költségeik felől;
- rákényszerülnek, hogy komolyabban mérlegeljék a „vegyük meg, vagy kérjük át máshonnan” opciót;
 - a kölcsönadó könyvtárak részben vagy egészben előteremthetik a könyvtárközi kölcsönzések ügyintézésére fordított költségeket, javíthatják szolgáltatásaik hatékonyságát;
 - nem kényszerülnek más szolgáltatásaik visszafogására;
 - a költségterhek sok könyvtár között oszlanának meg (jóllehet az igények zömét továbbra is a nagy könyvtárak elégítenék ki).

Az előnyök ellenére a térítést mind ez ideig viszonylag kevés amerikai könyvtár vezette be, egymással nem konzultálva. Így a díjak összege és fizetési módja igen eltérő, a kölcsönzést igénybe vevő könyvtárak a legolcsóbb forrásokat ostromolják.

A térítést kezelési díjnak méltányos felfogni, mely nem tartalmazhat egyebet, mint a tényleges bér-, anyag- és postaköltséget. Sajnos, terjed az a nemkívánatos gyakorlat, hogy a könyvtárközi kérést továbbító könyvtár a térítési díjat áthárítja a használóra. Ez annak nyílt beismerése, hogy a szóban forgó információs kollektíva nem kapja meg a szükséges költségvetési támogatást a fenntartótól. A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások elterjedésének kezdetén, a 60-as években, sok könyvtár volt ilyen helyzetben, és a számítógépes szolgáltatások költségeit teljes egészében áthárították a használókra. Ez az út zsákutca. Ha a számítógép igénybevételét a könyvtár megfizetheti felhasználóival, fölvethető, hogy a könyvtáros intelligenciájának igénybevételéért, sőt a könyvek használatáért is díjat szedhet. Elvész a lényeg, hogy ti. a könyvtár társadalmi intézmény, melynek célja ingyenesen hozzájuttatni egy közösség tagjait a szellemi javak olyan bőségéhez, melyre egyénileg nem tudnának szert tenni.

A fenntartó hatóságok természetesen mindenütt lelkesednek a költségtérítés eszméjéért. A könyvtárosok sok helyütt a könnyebb utat választották: ahelyett, hogy erőteljesebben követelték volna a „szolgáltatási mandátumuk” teljesítéséhez szükséges összegeket fenntartóiktól, egyre több költséget hárítanak át a használókra. A könyvtárközi kölcsönzési díjak kérdésében ezért ma már nehéz megtalálni az ésszerű és méltányos középutat. Egyrészt igaz, hogy a könyvtárközi kölcsönzés része a könyvtárak ingyenes alapszolgáltatásainak, összefüggésben a tájékoztatással, a rendes kölcsönzéssel és a gyűjteményfejlesztéssel. Másrészt el kell ismerni, hogy előnyei pótlólagos ráfordítások nélkül nem nyújthatók és nem élvezhetők. Aki sokáig ingyen utazott, nem szívesen hallja a felhívást, hogy váltson menetjegyet, vagy szálljon le.

A könyvtárközi kölcsönzési díjak kategórikus *ellenzői* úgy érvelnek, hogy az információhoz való ingyenes hozzájuttatást a társadalom vállalta, és ennek a köte-

lezettségnek az egységes egészként felfogott könyvtári rendszer finanszírozása révén kell eleget tennie. Mindenemű térítés (akár az egyént, akár a dokumentumokban szegényebb könyvtárt sújtja) korlátozza a használatot és visszaszorítja az igényt, sérti az állampolgárok jogait, a modern közkönyvtári szolgáltatások szellemét és hagyományait, melyeket többek között az Unesco 1949-ben elfogadott és 1972-ben megújított közkönyvtári manifesztuma (Unesco Public Library Manifesto) tételesen is rögzít.

/STUART-STUBBS, B.–RICHARDSON, W. D.: Interlibrary loan charges: The arguments for and against = Interlending and Document Supply, 12. köt. 1. sz. 1984. p. 3–10./

(Sz. Kiss Csaba)

DOCLINE – számítógépes kapcsolat primer dokumentumok másolatainak szolgáltatására Svédországban

A könyvtárközi kölcsönzés különféle módszerekkel oldható meg. Az NSZK-ban például decentralizált, hierarchikusan felépített rendszert fejlesztettek ki, amely központi katalóguson alapul. Nagy-Britanniában egy kölcsönzésre kijelölt, központi könyvtárra alapozott, centralizált rendszert vezettek be.

Svédországban meghatározott könyvtárak között hálózatot építettek ki, amelyben – felhasználva a központi katalógus által nyújtott lehetőségeket – a könyvtárközi kölcsönzés is bonyolítható. A LIBRIS (Library Information System) számítógépes könyvtári-információs rendszerhez 1983-ban 22 könyvtár tartozott, szolgáltatásait 130 könyvtár vette igénybe terminálokról, távközlési vonalakon keresztül.

A DOCLINE megszervezése

A könyvtári és információs szolgáltatások iránt Svédországban is egyre növekvő igények szükségessé tették az eredeti dokumentumok szolgáltatási lehetőségeinek bővítését. 1979-ben a göteborgi Chalmers Műszaki Egyetem könyvtára (Chalmers University of Technology Library) és a British Library Kölcsönzési Részlege (British Library Lending Division, BLLD) között létrehoztak egy számítógépes könyvtárközi kölcsönzési kapcsolatot. Az új távközléses dokumentumszolgáltató rendszer a DOCLINE nevet kapta. Ehhez 1981-ben hét további svédországi műszaki könyvtár csatlakozott.

A rendszert üzemeltető Chalmers Műszaki Egyetem könyvtára saját felhasználóin kívül Svédország nyugati

részének ipari üzemeit is kiszolgálja. A könyvtár mintegy 4500 folyóiratot járat, ezekből évente mintegy 36 ezer könyvtárközi kölcsönzési kérést elégít ki (az állomány 4%-át használják a kölcsönzési igények 46%-ának teljesítésére). A kölcsönzési kérések 56%-a iparvállalatoktól származik.

A DOCLINE kapcsolat két végpontja a göteborgi egyetem DEC-10 típusú számítógépe és a BLLD PDP-11-es számítógépe. A DOCLINE-ban részt vevő svéd könyvtárak a göteborgi DEC-10 géphez csatlakoznak.

A rendszer úgy működik, hogy a nyolc könyvtár valamelyikéből az ottani terminál kezelője reggel felhívja a göteborgi számítógépet, és terminálján keresztül beviszi az előző napi dokumentumigényeket. Ezeket a BLLD számítógépéhez továbbítják. A BLLD-nél az igények jegyzékét a gép kinyomtatja, és a dokumentumok másolatának elkészülte után azokat közvetlenül a svédországi olvasók címére küldik meg (a címeket a számítógép tárolja). A nem teljesíthető igényekről a BLLD a számítógépen keresztül értesíti az illetékes svédországi könyvtárakat.

A DOCLINE és a svéd könyvtári hálózat összehasonlítása

A DOCLINE igénybevételének növekedését bizonyítja, hogy az első évi (1979) 2500 kéréssel szemben 1980-ban 4500-ra emelkedett az igényelt dokumentum-másolatok száma.

Az 1. táblázat hasonlítja össze a két könyvtárközi kölcsönzési rendszerben a kérések teljesítési arányát, a 2. táblázat pedig a DOCLINE-on keresztül a BLLD-hez, ill. a svéd hálózaton keresztül a hazai könyvtárakhoz intézett kérések teljesíthetőségének okait veti össze.

A kétféle úton végzett könyvtárközi kölcsönzés gyorsaságának összehasonlítása szerint a DOCLINE-on keresztül 1000 tétel átlagában a folyóiratcikkek másola-

1. táblázat

A könyvtárközi kölcsönzési igények teljesítése a DOCLINE és a svéd kölcsönzhálózat útján (N = 1000 dokumentum-kérés)

	DOCLINE	Svéd hálózat
A kérések teljesítésének mértéke (összesen)	83%	64%
A kérések teljesítésének mértéke (folyóiratcikkek)	87%	71%
A kérések teljesítésének mértéke (konferencia-közlemények)	67%	29%

itait 6, a konferencia-közlemények másolatait 10 nap alatt szerezték be; ugyanehhez a svéd hálózat esetében 1-2 napot hozzá kell még számítani, a címzettekhez való továbbítás miatt.

A kétféle kölcsönzési rendszer átlagos költségei dokumentum-kérésenként:

DOCLINE: 3,42 angolt font;

Svéd hálózat: 5,42-6,42 angolt font között.

2. táblázat

A kérések teljesíthetőségének okai a BLLD-nél és a svéd könyvtári hálózaton (N = 1000 dokumentum-kérés)

A visszautasítás oka	BLLD		Svéd hálózat	
	Tételek száma	Az igényelt dokumentumok %-a	Tételek száma	Az igényelt dokumentumok %-a
A cím hiányzik	25	3%	263	26%
A szám hiányzik	45	5%	47	5%
Hibás hivatkozás	52	5%	26	3%
Kiadva	21	2%	5	1%
Nem másolható	14	1%	12	1%
Ismeretlen ok	9	1%	12	1%
Összesen	166		365	

Következtetések

A BLLD elsősorban könyvtárközi kölcsönzés, dokumentummásolat-szolgáltatás teljesítésére létrehozott intézmény, s mint ilyen, 55 ezer folyóiratcímmel rendelkezik. A skandináv országok központi folyóirat-katalógusa (Nordic Union Catalogue of Periodicals, NOSP) mintegy 40 ezer címet tartalmaz (1981. évi adat), és 5 ország 500 könyvtárára terjed ki. Nem csoda, hogy a BLLD teljesítési aránya nagyobb, mint a svéd könyvtári hálózaté.

A kéréseket hasonló gyorsasággal teljesítik a két kölcsönzési rendszerben. A legfontosabb (core) folyóiratok esetében azonban a svéd hálózat gyorsabban tudja teljesíteni a kéréseket, mint a BLLD.

Ami a költségeket illeti: a DOCLINE útján gazdaságosabban tudják a dokumentummásolat-kéréseket teljesíteni, mint a svéd könyvtárakból. Ennek fő oka az, hogy az utóbbi folyamatban több a manuális tevékenység.

A jövőben további 10 svéd könyvtár kapcsolódik a DOCLINE hálózathoz. A kezdeti, kísérletinek tekintett szakaszban részt vevő – a Chalmers Műszaki Egyetem könyvtárán kívül – hét könyvtárból álló hálózat igazolta az üzem használhatóságát, és megmutatta, hogy milyen

módosításokat kell végrehajtani, elsősorban a számítógépes folyamatokban és a programokban. A DOCLINE használatkor nehézségek mutatkoztak a svéd csomagkapcsolt hálózat (a TELEPAK) üzemével, és a BLLD számláinak kifizetésében.

A fejlesztési tervek között szerepel a *mikroszámítógépek bevezetése* az egyes könyvtárakban, ami egyszerűsíti a dokumentumkéresek összeállítását és továbbítását a DEC-10 számítógéphez.

1982 végén kísérleteket kezdtek, amelyek a DOCLINE használatával folytatott *telefaxszimile-szolgáltatás* (távmásolás) kipróbálására irányultak. A Svédországból délelőtt elküldött faksimile-kérések alapján a BLLD még aznap délután továbbítja a kért dokumentumok faksimile másolatait a Chalmers Műszaki Egyetem könyvtárának. Az eredmények szerint a folyamat tech-

nikailag kivitelezhető, de jobb gazdaságossága további fejlesztést igényel.

A DOCLINE elsősorban a nem magfolyóiratok és a konferencia-kiadványok esetében előnyös rendszer, üzeme gazdaságos, és hasznosan egészíti ki a svéd könyvtárközi kölcsönzési rendszert. Különösen az olyan könyvtáraknál vált be, amelyek kevés eszközzel rendelkeznek a dokumentumok lefolytatásához.

/FJÄLLBRANT, N.: The DOCLINE link between Chalmers University of Technology and the British Library Lending Division = Interlending and Document Supply, 11. köt. 3. sz. 1983. p. 93-99./

(Roboz Péter)

Új szabvány

1984 márciusában jelent meg az *MSZ 3423|1 Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Általános előírások* c. szabvány. A szabvány azonosító jelzetéből kitűnik, hogy egy újabb szabványsorozat indul. Ez a szabványsorozat a bibliográfiai leírást dokumentumfajtként szabályozó MSZ 3424-es, és a besorolási adatok közlésmódját előíró MSZ 3440-es szabványsorozat kiegészítő, úgynevezett „alkalmazási” szabványait tartalmazza.

A sorozat *első lapja* dokumentumfajtkától függetlenül írja elő a bibliográfiai tételek szerkesztésének *általános szabályait*, valamint megjelenítésük módját a leíró katalógusok, illetve az azokkal megegyező funkciót is betöltő bibliográfiák és adattárak stb. számára.

A szabvány négy fejezetet tartalmaz: fogalom meghatározások, a leíró katalógus funkciói, a leíró katalógus bibliográfiai tételei és a bibliográfiai tételek szerkezete és megjelenítése.

A sorozat *további tagjai* főbb dokumentumfajtként fogják tartalmazni a besorolási adatok megválasztásának szabályait, valamint megjelenítésük módját a bibliográfiai tételekben.

A sorozat *második tagja* az *MSZ 3424|2 Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek* c. szabvány kidolgozása már folyik, és még az év első félévében megjelenik.

A teletext és videotex piacának növekedése az USA-ban

Az elektronikai berendezések csökkenő árának köszönhetően az USA-ban a háztartási teletext és videotex készülékek száma rohamosan növekedni fog a következő években. 1987-re a háztartási teletext tv-készülékek száma (beépített adapterrel rendelkező színes vevőkészülék) 37-52 millió darab lesz. A kábel-televíziós teletext-szolgáltatások bevétele 1995-ben (mai értékben számolva) 140-250 millió \$ közötti összegre tehető. A videotex előfizetők gyarapodása a mikroszámítógépek számának növekedésével lesz arányos. 1995-re a mikrogépes előfizetők számát 11-16 millió közötti nagyságúnak jósolják, ehhez hozzá kell még számolni a nem-mikroszámítógépes videotex-előfizetőket (az előbbi szám fele-harmada). Az USA-ban bevezetésre kerülő videotex rendszereknél már felhasználják az őket megelőző európai és kanadai videotex szolgáltatásokkal szerzett tapasztalatokat. A fogyasztók feltehetőleg igényelni fogják a jó felbontású grafikus terminálok bevezetését.

(Information Hotline, 15. köt. 5. sz. 1983.)